

نگاهی به پرونده پرفرازونشیب حفظ سنگ‌نگاره‌های ثبت‌ملی شده شان‌دیز که هنوز روند رسیدگی به آن در دادگاه ادامه دارد

زور وکیل و وزیر هم به معدن دیزدر نرسید!

ماده ۵۵۸ قانون

مجازات اسلامی چه می‌گوید؟

هرکس به همه یا قسمتی از ابنیه، اماکن، محوطه‌ها و مجموعه‌های فرهنگی تاریخی یا مذهبی که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است، یا تزیینات، ملحقات تأسیسات، اشیاء و لوازم و خطوط و نقوش منصوب یا موجود در اماکن مذکور- که مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی تاریخی یا مذهبی باشد- خرابی وارد آورد، علاوه بر جبران خسارات وارده به حبس از یک تا ۱۰ سال محکوم می‌شود.

باید مشمول خسارت چندصد میلیاردری شود. گلکار ادامه می‌دهد: «صرف داشتن مجوز بهره‌برداری، دلیلی قانونی برای ادامه فعالیت آن نیست. طبق قانون اگر معدنی در حریم شهر یا در حریم ابنیه و آثار تاریخی باشد، حق ادامه فعالیت را ندارد و باید کار را متوقف کند.» این فعال محیط زیست ادامه می‌دهد: نقوش سنگی سنگ‌نگاره‌های دیزدر همراه با غرضه و حریم ثبت ملی شده و اکنون معدن در عرصه و حریم این سنگ‌نگاره‌ها قرار دارد. او با اشاره به پایان فعالیت معدن طلای کمرقبولا می‌گوید: «معدن طلای کمرقبولا بعد از ثبت ملی سنگ‌نگاره‌های آن محدوده تعطیل شد، اما فعالیت معدن سنگ دیزدر با اینکه ارزش آن نسبت به طلا به مراتب کمتر است، هنوز ادامه دارد.»

داستان کش‌دار «دیزدر» تا سال ۱۴۰۷ ادامه می‌یابد؟ مجوز بهره‌برداری از معدن دیزدر در سال ۱۳۷۹ صادر و سال ۱۳۹۳ تمدید شده است و تا سال ۱۴۰۷ اجازه بهره‌برداری دارد. سنگ‌نگاره‌های دیزدر در میانه این مجوز‌ها یعنی سال ۱۳۹۶ با شماره ۳۲۹۴ در فهرست آثار ملی ثبت شد. اگر قرار باشد فعالیت معدن متوقف شود، باید اداره میراث فرهنگی به معدن‌کاران خسارت پرداخت کند که رقم پرداختی هم درخور توجه است و باتوجه به بودجه اندک میراث فرهنگی امید چندانی به توانایی این ارگان در تأمین بودجه نمی‌رود. از آن سوا اما اگر قرار باشد بهره‌برداری همچنان براساس مجوز قبلی تا سال ۱۴۰۷ ادامه یابد، دیگر چشم‌انداز و منظری برای ایجاد پارک سنگ‌نگاره‌ها باقی نخواهد ماند.

همه این محدوده بهره‌برداری کنیم، اما براساس صحبت دادستان از عرصه سنگ‌نگاره‌ها در آن سوی فنس کشی گذشتیم و فقط در محدوده این سمت فنس کشی کارمان را ادامه می‌دهیم. باین حال به بن بست خوردیم. باید الان جایی به ما بدهند که کار کنیم. ما این همه هزینه کردیم. حاضریم به جای این بخش که واگذار کرده‌ایم از آن سمت کوه‌ها به ما اجازه بهره‌برداری دهند. اما هنوز با این درخواست موافقت نشده است.» لازم به یادآوری است که یکی از سنگ‌نگاره‌های مخدوش شده در این سمت فنس کشی و محدوده کارگاهی معدن قرار دارد. جبرائیلی درباره روند جلسات دادگاه می‌گوید: «باشکایت میراث فرهنگی جلسه‌ای در دادگستری تشکیل شد. در نهایت رأی به نفع ما صادر شد. دادگاه گفت برای اینکه کار ما متوقف شود، باید میراث خسارت ما را بدهد. آن موقع میزان خسارت ۲۵۰ میلیارد تومان تعیین شد. اما میراث چنین پولی نداشت. دادستان به مسئولان میراث فرهنگی گفت شما ۵ میلیارد بدهید من این‌ها را بیرون کنم ولی میراث همین پول را هم نداشت.»

معدن طلا تعطیل شد؛ چرا معدن سنگ تعطیل نشود؟ مهدی گلکار، رئیس انجمن مردم‌نهاد دیدبان طبیعت و میراث کهن طر‌بقه و شان‌دیز، می‌گوید: معدن‌کار دیزدر بر اساس داشتن مجوز خواستار دریافت خسارت است. حال آنکه کسی از خسارتی که این معدن به سنگ‌نگاره‌های چند هزار ساله وارد کرده است، صحبت نمی‌کند. اگر قرار است برای تعطیلی معدن خسارتی پرداخت شود، بی شک آسیب‌رساندن به سنگ‌نگاره‌های باستانی هم

اما اصلاً نمی‌دانستیم سنگ‌نگاره چیست! اما این داستان طرف دیگری هم دارد که تاکنون کمتر رسانه‌ای به سراغش رفته است. جبرائیلی که خود را نماینده و سرپرست معدن دیزدر معرفی می‌کند، می‌گوید: «زمانی که کارمان را در این محدوده شروع کردیم، نمی‌دانستیم در اینجا سنگ‌نگاره وجود دارد و اصلاً نمی‌دانستیم سنگ‌نگاره چیست. نه تابلویی بود، نه کسی چیزی به ما گفته بود. یک روز عده‌ای آمدند و گفتند: اینجا سنگ‌نگاره بوده است که شما خراب کردید. گفتیم: سنگ‌نگاره چیست؟ به ما نشان بدهید ببینیم چه شکلی است؟ گفتند: یعنی شما نمی‌دانید؟ گفتیم نه!» او در پاسخ به این سؤال که آیا از گازوئیل در معدن استفاده نمی‌شود، دوباره بر آگاهی نداشتنش درباره سنگ‌نگاره‌ها تأکید می‌کند: «گازوئیل در معدن استفاده می‌شود اما ما نمی‌دانستیم اصلاً سنگ‌نگاره اینجا وجود دارد. به جز این اگر گازوئیلی ریخته شده، پیش از ما بوده است.»

این اعداد حالی است که آخرین مجوز معدن سال ۱۳۹۳ تمدید شده است و بنا بر تصاویر ثبت شده تا سال ۱۳۹۶ سنگ‌نگاره‌ها سالم بوده‌اند. جبرائیلی با اشاره به همین مجوز بهره‌برداری معدن می‌گوید: «عده‌ای می‌گویند اینجا دارند کوه‌ها را چپاول می‌کنند. درحالی که ما مجوز بهره‌برداری داریم و کارمان قانونی است.» جبرائیلی برخلاف صحبت‌های رئیس اداره ثبت و حریم آثار تاریخی مبنی بر تعطیلی چهار ماهه معدن دیزدر می‌گوید: «ما بر ج بهمن دوباره شروع کردیم به کار کردن. یک ماه کار کردیم؛ تعطیلات عید شد. در این میان میراث فرهنگی شکایت می‌کرد. طبق مجوز ما می‌توانیم از

و محیط زیست مشهد، به بهانه روز جهانی گردشگری راهی محوطه باستانی سنگ‌نگاره‌های دیزدر شدند و در حین بازدید متوجه گازوئیل‌پاشی روی دو تکه از سنگ‌نگاره‌های چند هزار ساله این محوطه شدند. از آنجا که تصاویری از این سنگ‌نگاره‌ها در سال ۱۳۹۶ تهیه شده بود، بلافاصله با مقایسه عکس‌ها بحث آسیب‌رسانی به سنگ‌نگاره‌ها برای خبرنگاران و جمع حاضر مسجل شد. رد تازه به جامانده از گازوئیل، نشان می‌داد این جنایت به تازگی روی داده است. به همین خاطر مراتب به سرعت به اطلاع مسئولان حراست میراث فرهنگی رسید و کمی بعد هم مسئولان دادستانی و فرمانداری طر‌بقه و شان‌دیز راهی محوطه دیزدر شدند.

معدن برای مدتی پلمب شد اما دیری نپایید که دوباره فعالیتش را آغاز کرد. معدن‌کاران حتی بابت چند روزی که تعطیل بودند درخواست دریافت خسارت داشتند. از سال ۱۳۹۸ تاکنون روند پلمب و فک پلمب معدن چندباری ادامه داشته است و در این میان حجت‌الاسلام پژمانفر، نماینده مردم مشهد و کلات، و حتی عزت‌ا... ضراغمی، وزیر وقت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، هم از نقوش سنگی دیزدر بازدید کرده‌اند و قول‌های مساعدی برای بهبود اوضاع داده‌اند. وزیر میراث فرهنگی نامه‌ای به شماره ۱۱۰۹۲/۱۴۰۲۱۰۰ در تاریخ ۱۲ شهریور ۱۴۰۲ به وزیر صنعت و معدن نوشته و با استناد به مواد ۱۹ و ۲۰ معادن و مکاتبات صورت گرفته خواستار صدور لغو عملیات بهره‌برداری شده است. اما بررسی‌های رسانه‌ای حاکی از این است که وزیر صمت هیچ‌گونه ترتیب اثری به نامه وزیر گردشگری نداده است.

حجت‌الاسلام پژمانفر، رئیس کمیسیون اصل ۹۰ مجلس شورای اسلامی، نیز نهم مهر ۱۴۰۳ خورشیدی از موافقت با بازنگری در عرصه و حریم اثر ثبت ملی شده سنگ‌نگاره‌های تاریخی دره دیزدر طر‌بقه شان‌دیز خبر داده است. در این نامه آمده است که نخاله‌های عظیم سنگی و برداشت‌های صورت گرفته در معدن، در عرصه طبیعی این اثر تاریخی رها سازی می‌شود که این اقدام موجب بروز آسیب‌های جبران‌ناپذیر به منظر طبیعی این سنگ‌نگاره‌ها شده است.

باین حال تاکنون مشاهدات حاکی از این است که زور وکیل و وزیر به معدن دیزدر نرسیده است؛ هرچند به گفته محمود طفرایی، رئیس اداره ثبت و حریم آثار تاریخی، نامه جدیدی از سوی وزیر جدید میراث فرهنگی تنظیم شده که در حال پیگیری است.

شیمای سیدی نتیجه گزارش‌های مکرر روزنامه‌ها از تخریب سنگ‌نگاره‌های دیزدر چه شد؟ فعالیت‌های آسیب‌زای معدن متوقف شد؟ معدن دیزدر تعطیل شد؟ آیا کسانی که سنگ‌نگاره‌ها را تخریب و طبق قانون مرتکب جرم شده بودند به سزای عملشان رسیدند؟ پاسخ همه این پرسش‌ها پس از نوشتن ده‌ها گزارش در این باره (از سال ۱۳۹۸ تاکنون یک «خبر» کش‌دار است. البته این به معنای پایان یافتن کار نیست و طبق قانون، پرونده دیزدر کماکان در جریان است و به گفته محمود طفرایی، رئیس اداره ثبت و حریم آثار تاریخی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان، به محض رسیدن به نتیجه، اطلاع‌رسانی می‌شود.

در گزارش پیش‌رو قصد نبش قبر نداریم زیرا دیگر سنگ‌چندانی هم در محدوده دیزدر باقی‌نمانده است که بر سر آن عزاداری کنیم، بلکه می‌خواهیم به بهانه سالروز ثبت ملی سنگ‌نگاره‌های چند هزار ساله کمرقبولا و نقوش صخره‌ای دیزدر در فروردین ۱۳۹۶ راهی این دره باستانی شویم و وضعیت حال را روایت کنیم. البته که روال صفحه تاریخ و هویت را حفظ می‌کنیم و روزگاری رفته بر این سنگ‌نگاره‌ها را در چند سال اخیر مرور می‌کنیم.

همه چیز آرام است اما...

در صبح یک روز بهاری راهی معدن سنگ در ارتفاعات شان‌دیز می‌شویم. همه چیز به ظاهر آرام است؛ دستگاه‌ها خاموش‌اند و همان‌طور که مدیران میراث فرهنگی گفته‌اند چهار ماهی می‌شود که معدن دیزدر فعالیت چندانی ندارد و فنس‌هایی (ولو بحث برانگیز) محدوده سنگ‌نگاره‌ها را از محیط کارگاهی معدن جدا کرده است؛ اما تصویری که اکنون پیش روی ماست با آن چیزی که در سال‌های گذشته دیده بودیم زمین تا آسمان فرق دارد. این تصویر گویای این است که هرچند معدن در ماه‌های اخیر تعطیل بوده، در ماه‌ها و سال‌های گذشته کاربرد داشت سنگ. پرسرعت ادامه داشته است، چنان‌که هر بار برای بازدید راهی محدوده دیزدر می‌شویم، با صحنه جدیدی از کوه‌خواری در آن مواجه می‌شویم. تاجایی که حتی مسیر را گم می‌کنیم. حالا هم دقیقاً زیر فنس کوه‌ها برداشته و دره‌ای عمیق بین دو سنگی که سال ۱۳۹۸ روی آن‌ها گازوئیل ریخته شده بود، ایجاد شده است.

داستان گازوئیل‌پاشی چه بود و نتیجه‌اش چه شد؟ ۶ مهر سال ۱۳۹۸ عده‌ای از دوستان ازان میراث فرهنگی

تصویری از نخاله‌های سنگی رها شده در معدن دیزدر

وضعیت امروز سنگ‌نگاره‌ها در جوار معدن سنگ

تصویر گازوئیلی که معلوم بود ۵ مهر سال ۱۳۹۸ به تازگی روی سنگ ریخته شده بود

عکس سال ۹۶ که سنگ‌نگاره سالم بوده

قدمت این سنگ‌نگاره‌ها از ۱۲ هزار سال تا هزار سال تخمین زده می‌شود.

۱۲ هزار سال

تعداد ۲۳ هزار قطعه سنگ‌نگاره در طر‌بقه و شان‌دیز شناسایی شده است.

۲۳ هزار

تعداد کلونی‌های سنگ‌نگاره‌های طر‌بقه و شان‌دیز ۵۳ تا ۵ هزار کلونی تخمین زده می‌شود.

۵ هزار

درباره پراکندگی سنگ‌نگاره‌ها در کوه‌های بینالود اطلاعات چندان دقیقی وجود ندارد اما برخی مشاهدات از وجود آن در دره داغستان، کمر مقبولا و روستاهای درخت‌بید، شلگرد، پرنواز، گورید، کلاته‌زیری، ازغد، ده‌بار، نوچاه، دیزدر، گراخک، ارچنگ، بزوشک، مایان، چشمه‌علی، چشمه‌سرخ، کمرسیاه، روستای حصار، ابرده به زشک، رودخانه سربرج، شتری (کاخ بیلدر، کلاته عبدل)، چکل نظر، زوتیشتر، کال خرگوش، مینوش، زوهندل‌آباد، گردنه پاچنار، بلغور دره‌نی، کلاته‌کوهی، حجاری زیارتگاه بالندر و... خبر می‌دهد.

تخریب یا تغییر هویت در سنگ‌نگاره‌ها برابر مواد ۵۵۸ تا ۵۶۹ از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی، تعزیری، مجازات‌های بازدارنده، جرم محسوب می‌شود.

سنگ‌نگاره‌های طر‌بقه و شان‌دیز قابلیت آن را دارد که به عنوان بزرگ‌ترین مجموعه سنگ‌نگاره‌های ایران در فهرست جهانی یونسکو به ثبت برسد.

نقش بز کوهی بیشترین سنگ‌نگاره مشاهده شده در طر‌بقه و شان‌دیز است. بعد از آن نقش انسان‌هایی است که در حالات مختلف حک شده است.

